

Δυστοπική λογοτεχνία

10 Σεπτεμβρίου 2017

Ο Τζορτζ Όργουελ είναι και πάλι στη μόδα – φαίνεται μακρινό το 2014 όταν η εφημερίδα *Guardian* αμφισβητούσε την αξία του γνωστού βιβλίου του, **1984**. Το φετινό Ιανουάριο, εκτοξεύτηκε στις πωλήσεις το **1984** και όχι μόνο. Σύντομα βρέθηκε στην κορυφή η κλασική παρέα δυστοπικών βιβλίων: **Θαυμαστός καινούριος κόσμος**, **Δεν γίνονται αυτά εδώ**, ενώ στο μεταξύ οι πωλήσεις του βιβλίου που ενέπνευσε τη σειρά *The Handmaid's Tale* (ελληνικός τίτλος: **Η ιστορία της πορφυρής δούλης**) αυξήθηκαν κατά 30 τοις εκατό το 2016.

Ξαναδιαβάζουμε αυτούς τους γίγαντες του είδους, παρόλο που πλέον είμαστε συνηθισμένοι στην ιδέα της δυστοπίας στην ποπ κουλτούρα πλέον (για να είμαστε δίκαιοι, οι ταινίες **Hunger Games** έπαιξαν μεγάλο ρόλο). Ωστόσο το δυστοπικό μυθιστόρημα –όπως το γνωρίζουμε σε όλη τη δόξα του ολοκληρωτισμού– είναι ένα σχετικά νέο φαινόμενο. Πότε άρχισαν τα δυστοπικά θέματα να απογειώνονται στα σύγχρονα έργα φαντασίας; Υπάρχει κάποιο μοτίβο στην άνοδο και την πτώση τους σε όλη αυτή την περίοδο;

Απαρχές

Αρχικά υπήρχε η έννοια της **ουτοπίας**, το ευχάριστο απέναντι στο δυσάρεστο της δυστοπίας. Η ουτοπία ξηγήθηκε από το μυαλό του Τόμας Μουρ που έγραψε την **Ουτοπία** το 1516. Παραδόξως ο Μουρ ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικός σχετικά με την ύπαρξη της ουτοπίας. Εξάλλου η ίδια η λέξη είναι ένα λογοπαιγνίο, ου+τοπος, ένας τόπος που δεν υπάρχει. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Μουρ, δεν γνωρίζουμε τίποτα για έναν τέτοιο τόπο, συνεπώς δεν γίνεται να υπάρχει.

Αν η ουτοπία είναι ένα μέρος πολύ καλό για να είναι υπαρκτό, η δυστοπία είναι ένα μέρος που δεν **θέλουμε** να υπάρχει.

Σήμερα, το Oxford English Dictionary ορίζει τη **δυστοπία** ως «ένα φανταστικό μέρος ή κατάσταση, στην οποία όλα είναι δυσάρεστα ή άσχημα και συνήθως κυριαρχεί ο ολοκληρωτισμός ή η καταστροφή του περιβάλλοντος. Η πρώτη δημόσια χρήση του όρου εμφανίζεται με τον **Τζον Στιούαρτ Μιλ** το **1868**. Σε ομιλία του στη Βουλή των Κοινοτήτων ο Μιλ είπε: «Είναι ίσως πολύ κολακευτικό να τους αποκαλούμε ουτοπικούς, θα έπρεπε καλύτερα να λέγονται δυσ-τοπικοί ή κακο-τοπικοί» (η λέξη κακο-τοπία [*cacotopia*] πετάχτηκε γρήγορα στον σκουπιδοτενεκέ της ιστορίας. Αλλά μόνο αφού πέρασαν 50 χρόνια και οι συγγραφείς ιδιοποιήθηκαν τη λέξη, η ιδέα της δυστοπίας άρχισε να ριζώνει στη συνείδηση του κοινού.

Δεκαετίες 1920 και 1930: η διαμόρφωση του είδους

Είναι λογικό το γεγονός ότι το σύγχρονο δυστοπικό μυθιστόρημα εμφανίστηκε στις αρχές του **20ού αιώνα**. Επρόκειτο για μια περίοδο πολιτικής αναταραχής και παγκόσμιας ανησυχίας, με δύο παγκοσμίους πολέμους στο άμεσο μέλλον. Το μυθιστόρημα του **Τζακ Λόντον**, **Η σιδερένια φτέρνα** δημοσιεύτηκε το **1908** και θεωρείται εξαιρετικά προφητικό σχετικά με τις διεθνείς εντάσεις που οδήγησαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ωστόσο η δυστοπική φαντασία γίνεται ένα διακριτό είδος λογοτεχνίας μετά τη δημοσίευση του **Εμείς** του **Γιεβγκένι Ζαμιάτιν** (του 1921).

Πριν από το *Εμείς*, τα έργα σχετικά με την προοπτική μιας «ιδανικής» κοινωνίας (με την εξαίρεση των Χ.Τζ. Γουέλς και Λόντον) συνήθως κατέληγαν να έχουν ουτοπικό χαρακτήρα. Μετά το *Εμείς* το είδος έκανε μια σκοτεινή, απότομη πτώση (ή άνοδο), ανάλογα πώς το βλέπει κανείς. Αυτό το έργο καθιέρωσε πολλά από τα μοτίβα που στη συνέχεια κυριάρχησε στη δυστοπική φαντασία. Μεταξύ αυτών, συμπεριλαμβάνονται τα ανήσυχια φινάλε που δεν επιλύουν την κατάσταση και οι αυταρχικές κυβερνήσεις που ξεπερνάνε κάθε όριο.



Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι το βιβλίο του Ζαμιάτιν επηρέασε σε μεγάλο βαθμό δύο βιβλία φαντασίας που βρίσκονται στην κορυφή του είδους μέχρι και σήμερα: Το **1984** του **Όργουελ** και το **Θαυμαστός καινούριος κόσμος** του **Χάξλεϋ**. Και τα δύο γράφτηκαν στη σκιά ενός παγκοσμίου πολέμου. Και τα δύο προέβλεψαν ένα ακόμα πιο σκοτεινό μέλλον. Ομολογουμένως, οι κόσμοι μέσα σε αυτά τα δύο δυστοπικά μυθιστορήματα διαφέρουν σε πολύ μεγάλο βαθμό και οι επιρροές που ανησυχούσαν τους δύο συγγραφείς δεν ήταν οι ίδιες. Σύμφωνα με τον κριτικό, Νιλ Πόστμαν:

«Αυτό που φοβόταν ο Όργουελ ήταν ότι κάποιος θα απαγόρευαν τα βιβλία. Αυτό που φοβόταν τον Χάξλεϋ ήταν ότι δεν θα υπήρχε κανένας λόγος να απαγορευτεί ένα βιβλίο, γιατί δεν θα υπήρχε κανένας που θα ήθελε να το διαβάσει. Ο Όργουελ φοβόταν εκείνους που θα μας στερούσαν την πληροφορία. Ο Χάξλεϋ φοβόταν εκείνους που θα μας έδιναν τόση πολλή ώστε θα μας περιόριζε στην παθητικότητα και τον εγωκεντρισμό. Ο Όργουελ φοβόταν ότι η αλήθεια θα αποκρύπτονταν. Ο Χάξλεϋ ότι θα πνιγεί σε μια θάλασσα ασημαντότητας. Ο Όργουελ φοβόταν ότι θα ζούσαμε σε ένα πλαίσιο αιχμαλωσίας. Ο Χάξλεϋ φοβόταν ότι θα γινόμασταν επουσιώδεις, απασχολημένοι με δευτερεύοντα πράγματα. Εν ολίγοις, ο Όργουελ φοβόταν ότι αυτό που **φοβόμαστε** θα μας καταστρέψει. Ο Χάξλεϋ φοβόταν ότι αυτό που **επιθυμούμε** θα μας καταστρέψει».



Όμως, το πλαίσιο του είδους τέθηκε, παρά τις διαφορές. Σε αυτή την πρώτη φουρνιά δυστοπικής φαντασίας, μπορούμε να δούμε τα θέματα με τα οποία θα συνέχιζαν να ασχολούνται όλα τα μελλοντικά μυθιστορήματα: το πολιτικό κεφάλαιο, το νόημα της ελεύθερης βούλησης και, πιθανώς το πιο σημαντικό, ο φόβος του κράτους και της ανεξέλεγκτης εξουσίας της κυβέρνησης

Σημαντικότερα έργα δυστοπικής φαντασίας της εποχής:



- **Θαυμαστός καινούριος κόσμος**

Μέσα στο ανατριχιαστικό όραμα του Χάξλεϋ, οι άνθρωποι έχουν καταλήξει να λατρεύουν την ίδια την εξουσία που αναιρεί τις δυνατότητες σκέψης του.

- **1984**

Ενώ η δυστοπία του Χάξλεϋ στηρίζεται στην ευμάθεια και την ικανοποίηση, το *1984* του Όργουελ είναι απλά μουντός ολοκληρωτισμός: μια αξεπέραστη εξέταση της επιτήρησης, της πληροφορίας και του νοήματος της ελευθερίας. Γέννησε την έννοια του Μεγάλου Αδερφού

- **Εμείς**

Ο συχνά παραγνωρισμένος πατέρας των σύγχρονων δυστοπικών μυθιστορημάτων προϋπήρχε και του Όργουελ και του Χάξλεϋ και ενέπνευσε το *Θαυμαστός καινούριος κόσμος*.



- **Δεν γίνονται αυτά εδώ**

Ένα ημι-σατιρικό μυθιστόρημα που ανανέωσε τη δημοτικότητα του μετά το 2016. Το *Δεν γίνονται αυτά εδώ* γράφτηκε το 1935 και προέβλεψε μία φασιστική Αμερική υπό τον έλεγχο ενός δικτάτορα.

Δεκαετίες 1950 και 1960: Πόλεμος και Τεχνολογία

Ο πολιτικός σχολιασμός χαρακτήρισε πολλά από τα δυστοπικά θέματα που εμφανίστηκαν με το τέλος του πολέμου. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ενίσχυσε την προοπτική ενός Τρίτου. Παρεμπιπτόντως, αυτή την περίοδο βγήκε στην επιφάνεια η εντεινόμενη δυσπιστία των συγγραφέων με την τεχνολογία. Ορισμένες σημαντικές τεχνολογικές εξελίξεις της περιόδου περιλαμβάνουν:

- την επινόηση του **τεστ Τούρινγκ** (ένα τεστ νοημοσύνης σε υπολογιστές)
- τη δημιουργία του τεχνητού δορυφόρου **Σπούτνικ 1**
- την εφεύρεση του πρώτου προσωπικού υπολογιστή

Ως αποτέλεσμα, τα δυστοπικά μυθιστορήματα ξεκίνησαν να μπλέκονται με το χτίσιμο κόσμων επιστημονικής φαντασίας, όπως συμβαίνει στο μυθιστόρημα του Φίλιπ Κ. Ντικ, **Το ηλεκτρικό πρόβατο** (του 1968).

- **Φαρενάιτ 451**

Θα αναρωτιέστε τι σημαίνει ο τίτλος *Φαρενάιτ 451*. Είναι η θερμοκρασία στην οποία παίρνει φωτιά το χαρτί των βιβλίων. Στον κόσμο του **Ρέι Μπράντμπερυ** όλα τα βιβλία είναι απαγορευμένα — και καίγονται

- **Το ηλεκτρικό πρόβατο**

Ένας άνδρας αναρωτιέται σχετικά με τη διαφορά ανάμεσα στους ανθρώπους και τα ανδροειδή που πρέπει να σκοτώσει. Αποτέλεσε την έμπνευση για την ταινία του 1982 **Blade Runner**.

<https://ideografos.wordpress.com/2017/09/10/%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1/>